

УДК 316.7:37.01

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2020-95-2-214-229>

КРИТЕРІЙ І ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНОСТІ ОДУХОТВОРЕНОГО ОБРАЗУ ЛЮДИНИ КУЛЬТУРИ В СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

А. С. Ушаков

ORCID 0000-0002-5683-2493

У статті розглядаються критерії і показники сформованості одухотвореного образу людини культури в студентській молоді. Обґрунтовано вибір груп критеріїв сформованості одухотвореного образу людини культури в студентській молоді, окреслено критерії сформованості образу людини культури та подано їх змістовні характеристики, схарактеризовано показники, які відповідають визначенням критеріям.

До аксіологічної групи віднесено ціннісно-смысловий та естетичний критерії, що показують сформовану систему духовних і культурних цінностей і світоглядних уявлень про сенс буття, сформований ціннісний, гуманістичний світогляд, ціннісне ставлення до національної культури, наявність естетичних і художніх потреб, здатність насолоджуватися прекрасним, сформовані естетичні смаки, прагнення до естетичного ідеалу, систему естетичних цінностей, художньо-естетичну компетентність.

До складу потребово-мотиваційної групи віднесено емоційно-оцінний та мотиваційний критерії, де показниками є: емпатія, переживання катарсису, прагнення до творчого самовияву, мотивація до оцінювання моральних якостей особистості, внутрішня потреба реалізації потенціалу носія культури, зацікавленість у наслідуванні культурних традицій, прагнення до культурної самоідентифікації.

Когнітивна група представлена когнітивним критерієм, що характеризується засвоєнням базових понять і категорій культури, вмінням оперувати цими поняттями в побудові власних суджень, етнокультурна компетентність, критичне й інноваційне мислення.

Поведінкова група представлена операційно-дієвим і діяльним критеріями з показниками: соціокультурна адаптивність, готовність особистості до самостійної діяльності, культуротворча і духотворча діяльність.

Ключові слова: критерії сформованості, одухотворений образ людини культури, ціннісний світогляд, естетичні цінності.

Постановка проблеми. Поляризуюча варіативність економічного, соціального, політичного, духовного буття сучасного людства, мінливість розповсюджуваних ЗМІ оцінок його науково-технічних можливостей, негарантованість захищеності біологічного існування людини від пандемій (загроза яких була начебто переважним чином подоланою в ході наукового і соціального прогресу) – здатні загострити в людині як найкращі, так і найгірші моральнісні якості. Відтак сьогодні в діалектичній єдності глобальних і локальних проявів надзвичайно актуальною є проблема духовних цінностей людини в суспільстві ризику, несформованості ціннісної логосфери особистості, відчуженості людини від власного образу в культурі. Суб'єктивне знецінення духовності та моралі зумовлюється відсутністю цілісних уявлень, чітких орієнтирів відносно людини культури, узагальненим проявом чого в середовищі молоді є її індиферентність.

Сучасні студенти, які зростали в період стрімкої діджиталізації суспільства, віртуалізації середовища, зорієнтовані, передусім, на інтелектуальний розвиток, використання вузькоспеціалізованих знань та передових наукових технологій. Це, безумовно, позитивно впливає на становлення фахівця, але слід зазначити, що світоглядні уявлення студентів в інформаційному суспільстві є (узагальнено) гіпертрофовано скептичними, що зумовлює духовну та моральну обмеженість значної кількості молодих людей сьогодення. При цьому гіперкритицизм у добу інформаційного буму виконує й позитивну функцію, захищаючи людину не просто від інформаційного перевантаження, але й від імпліцитно (або навіть експліцитно) деструктивної інформації.

«...Студентська молодь знаходиться на такому етапі вікового розвитку, який є визначальним у виборі системи життєвих цінностей, прийняття або неприйняття суспільних ідеалів, пошуку ідеальних зразків життя, які є своєрідним планом самовиховання...» (Антоненко, 2019, с. 32–33). Тому одним із пріоритетних завдань сучасної освіти є виховання духовної, моральної, естетичної, інноваційної, інтелектуальної, комунікативної культури студентської молоді шляхом формування уявлень про одухотворений образ людини культури та поведінкових навичок його втілення.

Образ людини культури необхідно розглядати комплексно з позиції системного підходу, з урахуванням усіх соціальних чинників, що впливають на особистість студента закладу вищої освіти. Адже виховання духовних, естетичних, моральних, комунікативних якостей здійснюється не лише шляхом цілеспрямованого освітнього процесу, але й середовищем закладу вищої освіти, в якому навчається студент. Формування в студентів

одухотвореного образу людини культури має збалансувати, гармонізувати внутрішній світ особистості.

Становлення в сучасній студентській молоді чітких уявлень про духовний ідеал людини, яка є представником національної культури, набуває сьогодні особливого значення. Відштовхуючись від культурної спадщини свого народу, потенційно долається скептицизм до узагальнень образу людини культури як представника людства в цілому, який поділяє відповідальність за долю людства та взаємодопомогу між народами. Тяглість гуманістичної традиції для нових поколінь, вивіреної якісно різними віддистанційованими у часі умовами, протистоїть деструктивним віянням «моральної» моди.

Образ людини культури в світогляді і ментальності особистості має розумітися як динамічна система, завжди відкрита до розвитку. Однак на якому етапі така система набуває істотної стійкості до спотворення зовнішніми деструктивними впливами? Коли можна говорити про те, що окремі риси з образу людини культури об'єдналися в систему за принципом холізму, систему, здатну стійко нести назовні гуманність як свої альфу та омегу?

Отже, визначення чітких критеріїв та показників сформованості одухотвореного образу людини культури в студентській молоді є актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування світоглядної культури і цінностей студентської молоді ставала предметом досліджень багатьох науковців, це зокрема П. Атаманчук, Е. Помиткін, Л. Москальова, А. Сівцева, Л. Сокурянська, І. Федух, І. Троцук, К. Сохадзе, Ю. Хайрулліна та ін. Прикладні аспекти виховання художньо-естетичних цінностей у вищій школі досліджували М. Бабков, В. Вертегел, І. Гусленко, В. Дряпіка, О. Іванова, І. Корольова, О. Лебедіна, Н. Миропольська, Г. Падалка, Ю. Пастухова, Т. Рейзенкінд, О. Рудницька, О. Хом'як, І. Форостюк, Г. Шевченко, О. Щолокова.

Питання виховання духовної культури студентської молоді всебічно висвітлено в дисертаційних роботах і монографіях вченими О. Белих, О. Вишневський, Т. Власова, К. Журба, І. Карпенко, О. Киричук, О. Коберник, Н. Крилова, В. Лаппо, С. Мягченков, М. Нікандров, О. Олексюк, Т. Петракова, К. Приходченко, М. Роганова, Д. Чернілевський, А. Фасоля, В. Шадріков, Г. Шевченко та ін.

Дослідження мотиваційної сфери майбутніх фахівців та її критеріальних показників представлено роботами психологів Т. Антоненко, І. Бех, В. Климчук, С. Максименко, О. Ощепков, В. Салахова, А. Романова, І. Чанчиков та ін. Так, Т. Антоненко (2019)

досліджуючи ціннісно-смыслову сферу особистості майбутнього фахівця, зазначає, що домінантою її формування є мотиваційна складова, в основі якої професійний ідеал (с. 198). Досліджуючи мотиваційний дискурс особистості, В. Климчук (2008) зазначає, що внутрішня мотивація є складовою мотиваційної сфери особистості і реалізується через призму її ціннісної сфери (с. 76).

Запорукою долучення молоді до цінностей культури є сформована культурна ідентичність, на що акцентують увагу дослідники І. Зязюн, В. Зелюк, В. Моргун, Т. Устименко, В. Долженко, Е. Васильєва, Т. Потапчук, І. Шкільна, М. Шуклінова, Г. Філіпчук та ін. Так, І. Шкільна (2018) досліджує процес формування національно-культурної ідентичності через залучення молоді до ідентифікаційно спрямованої діяльності. Ідентифікація особистості в просторі національної культури стає предметом досліджень Т. Потапчук (2015). Формування духовних цінностей студентської молоді в полікультурному просторі отримало всебічний розгляд в працях В. Долженко (2006).

Ефективність процесу формування одухотвореного образу людини культури в студентської молоді забезпечується передусім досягненням певного значення критеріальних показників, що можуть фіксуватись й аналізуватись як рівневі характеристики процесу формування. Їх всебічний прогрес і має сформувасти у світогляді молоді образ людини культури як систему, однак цей (педагогічний) аспект аналізу проблеми образу людини культури не набув на сьогоднішній день цілісного висвітлення в працях дослідників.

Постановка мети. Зважаючи на вищевикладене, метою статті є аналіз критеріїв та показників сформованості одухотвореного образу людини культури в студентської молоді.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання наступних завдань: визначити критерії та показники сформованості одухотвореного образу людини культури в студентської молоді; обґрунтувати доцільність розподілу їх на групи; представити змістовні характеристики за відповідними показниками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення особистості, яка своїм світоглядом, цінностями та діяльністю втілює одухотворений образ людини культури, як зазначалося вище, є процесом системним, комплексним. До цього процесу прямо чи то опосередковано залучається велика кількість різноманітних соціальних і культурних чинників. Вирішення цього завдання засобами педагогіки є завданням багатоаспектним. Значний педагогічний вплив у цьому процесі має культурне й естетичне середовище, специфічна атмосфера закладу вищої

освіти (Чжоу Цянь, 2017). Саме це середовище мотивує та спонукає молодь до саморозвитку, виховує художні й естетичні смаки, пропонує ціннісні орієнтири.

У цьому контексті «образ людини культури» є системою уявлень про людину в культурі, цінності, укорінені саме в культурі, є надбанням попередніх поколінь, їх культурного досвіду» (Ушаков, 2018, с. 243).

Розробка критеріїв, за якими слід оцінювати рівень сформованості в особистості одухотвореного образу людини культури є підґрунтям для відбору та/або розробки методик психолого-педагогічного дослідження. Спираючись на дослідження Т. Антоненко, В. Астахової, Є. Бессонова, М. Бліхар, М. Головатого, В. Долженка, О. Зезеки, І. Зязюна, В. Зелюк, Б. Нагорного, С. Оксамитної, О. Ощепкова, Н. Паніної, А. Романової, В. Салахової, Л. Сокурянської, Т. Устименко, І. Чанчикова, Н. Шуст, М. Шуклінової та ін., нами було розроблено систему критеріїв сформованості одухотвореного образу людини культури у сучасного студента ЗВО.

Методологічно доцільною процедурою може бути поділ усіх критеріїв на чотири групи.

Першу групу критеріїв можна назвати аксіологічною. Ця група критеріїв покликана визначити самооцінку особистістю рівня сформованості її власних духовних, моральних, етичних, естетичних цінностей. Знання цього зумовлюватиме розвиток мотивації в студента до духовного та культурного самовдосконалення. Практичний інструментарій для застосування цієї групи критеріїв ґрунтується на дослідженнях В. Астахової, М. Головатого, І. Мартинюк, Р. Мея, Б. Нагорного, В. Ольшанського С. Оксамитної, Н. Паніної, Е. Помиткіної, М. Рокича, Л. Сокурянської, Ш. Шварца та ін.

Другу групу критеріїв для визначення рівня сформованості одухотвореного образу людини культури можна назвати потребо-мотиваційною. Вона відображає рівень сформованості мотивації особистості до пізнання внутрішнього та зовнішнього світу крізь призму гуманізму, до творчості, самоактуалізації, гуманістичного ставлення до іншого. Домінуючим має бути прагнення конструктивно перетворювати світ. Методологічну основу для виокремлення цієї групи критеріїв складають праці таких дослідників, як Т. Антоненко, В. Климчук, О. Вакуленко, І. Чанчиков, О. Ощепков, В. Салахова, А. Романова та ін.

Наступна – когнітивна – група критеріїв характеризує культурну поінформованість та культурний досвід студентів при визначенні культурної ідентичності особистості. Виокремлення критеріїв цієї групи спирається на дослідження Є. Бессонова, М. Бліхар, І. Голуба, В. Долженка,

О. Зезеки, В. Зелюк, Дж. Келлі, В. Сахарова, В. Моргун, М. Шуклінової, М. Яновської та ін.

Четверту групу критеріїв для визначення рівня сформованості одухотвореного образу людини культури можна назвати поведінковою. Ці критерії виявляють наявність практичних навичок для постійної залученості індивіда до культуротворчості. Поведінкові ознаки є проявом прикладного застосування знань про образ людини культури, що виявляється у звичках споживати продукти мистецтва, створювати літературні тексти, аудіовізуальні твори, різноманітні арт-об'єкти, продукувати культурні, філософські, суспільні ідеї, брати участь у мистецьких проєктах та акціях, читати і писати критичні відгуки тощо.

Отже, ці чотири групи – аксіологічна, потребово-мотиваційна, когнітивна та поведінкова – критеріїв дають можливість продіагностувати рівень сформованості в студентів образу людини культури, їх ставлення до культурних традицій свого народу, до духовного досвіду людства загалом, до подальшого розвитку цивілізації, а також їхню мотивацію до інтелектуального самовдосконалення й духовного розвитку. Кожна група, у свою чергу, складається з низки специфічних критеріїв, які виявляють рівень розвитку та прояву особистісних якостей, за допомогою яких здійснюється реалізація і ретрансляція надбани культури. Це і визначає сформованість одухотвореного образу людини культури. Далі наведено характеристики диференційованих нами груп критеріїв та відповідних показників.

Аксіологічна група об'єднує два критерії, що визначають духовні та загальнолюдські цінності, – ціннісно-смысловий та естетичний критерії.

Ціннісно-смысловий критерій. Проблема цінностей людського буття є проблемою пошуку нового фундаменту людського існування, адже ціннісний досвід людства постає сукупністю різних уявлень, знань, розуміння, мудрості (Антоненко, 2019, с. 61–87). Цінності культури відіграють роль «генома» життя людини культури в межах її соціального життя. «Вічні» цінності є своєрідним генетичним кодом, відповідно до якого відтворюються соціальні структури, спосіб життя, типи мислення, типи особистостей. Отже, цінності постають для людей регулятивним началом. Саме тому одним з найважливіших критеріїв сформованості духовної культури є розуміння людиною сенсу буття в цілому, а відповідно до цього й визначення сенсу свого особистого існування. На нашу думку, одним з показників сформованості ціннісно-смыслові сфери особистості є прагнення людини до пошуку найвищого сенсу свого існування, мети життя та її реалізації (принаймні спроб реалізації своїх творчих здібностей та інших можливостей) (Зезека, 2011, с. 12), оскільки безсенсовість ризикує

хаотизувати вчинки людини. З цієї причини, в юнацькому віці має бути вибудована чітка ієрархія цінностей, з духовною домінантою (а не споживацько-речовою). Ціннісний світогляд людини культури побудований на домінуванні ідей соборності, спільності, духовної єдності. Така ієрархія відображає гармонійну співвіднесеність гуманістичних та технократичних тенденцій, де гуманістичні тенденції мають регулювати прояв інших. У цьому контексті надзвичайно важливим є розширення й поглиблення або формування нового (якщо це є необхідним для конкретної особистості) ціннісного простору, що ґрунтується на духовній спадщині та культурі свого народу, історичній пам'яті створеного культурного поля.

Таким чином, ціннісно-смілова складова є основою цілісності одухотвореного образу людини культури й передбачає наявність в особистості системи духовно-культурних цінностей. Ця складова свідчить про усвідомлення особистістю основних сенсів людського життя, її прагнення до здійснення вищої мети власного життя, визнання цінності іншої людини, здатність відчувати єдність зі світом та відповідальність за нього. Саме усвідомленість, цілісність, стійкість і, водночас, динамічність системи цінностей на базі духовної домінанти (що не заперечує споживацько-речові мотиви повністю, але відтісняє їх на другий план та якісно перетворює) і є показниками ціннісно-смісового критерію сформованості одухотвореного образу людини культури.

За естетичним критерієм особистість характеризується з точки зору наявності/відсутності в ній естетичних і художніх потреб. Ці потреби формують у ній здатність насолоджуватися прекрасним, тобто одержувати естетичне задоволення від природи, творів мистецтва, зразків культурної спадщини. Естетичне взагалі є необхідним і незамінним складником одухотвореного образу людини культури. Надзвичайно важливими компонентами цієї категорії є розвинені естетичні почуття та естетичний смак, усвідомлення естетичної цінності явищ, речей, що дозволяють людині досягати вищих ступенів естетичного й емоційного сприйняття. Ідеалом постає узагальнений, об'єктивний, а тому реальний естетичний образ людини. Індивідуальний образ краси зазвичай зумовлений рівнем естетичного розвитку окремої людини, її естетичними вподобаннями, прагненнями. Цей образ покликаний збуджувати внутрішній душевний стан особистості. При цьому важливою передумовою впливу будь-якого твору мистецтва на становлення ціннісної сфери студентської молоді є передусім розвинена здатність індивіда бачити, чути, відчувати, тобто внутрішньо реагувати на естетичні речі. Ефективним засобом формування образу людини культури є мистецтво, яке й має той необхідний величезний потенціал для виховання естетичних якостей особистості на всіх етапах

розвитку, а також сприяє формуванню її духовної цілісності. Саме завдяки духовному й естетичному впливу на особистість, що спонукає до емоційного відгуку, душевних переживань, емпатії, катарсису, образ людини культури постає одухотвореним.

Тому важливим завданням виявляється підготовка молоді сприймати і розуміти одухотворений образ людини культури через увесь комплекс творів мистецтва. Здатність сприймати твори мистецтва, тобто отримувати естетичне задоволення, переживати емоційний стан катарсису, черпати з художньої тканини твору різноманітні за глибиною та ємністю змістові й культурні нюанси є показником його сформованості.

Показником естетичного критерію сформованості одухотвореного образу людини культури є художньо-естетична компетентність, що полягає у здатності до сприйняття й розуміння різних видів, стилів і жанрів мистецтва; розвиненість інтуїтивно-образного, репродуктивного, творчого видів мислення; естетична поінформованість (здатність до наведення прикладів творів мистецтва, їх авторів та головних персонажів тощо). Іншими показниками є розуміння основних категорій естетики (прекрасного, піднесеного, потворного, комічного та ін.), здатність людини до отримання насолоди від споглядання й сприйняття творів мистецтва як мотивувальних ознак культурного розвитку, художньо-естетична компетентність, а також здатність особистості до творчої діяльності.

Потребово-мотиваційна група представлена емоційно-оцінною та мотиваційною складовими, які тісно прив'язують особистісний розвиток до одухотвореного образу людини культури й відображають якісно рівень сформованості в особистості мотивації до пізнання, творчості, самоактуалізації.

Емоційно-оцінна складова відображає змістове наповнення пов'язаних з моральними цінностями переживань особистості. У них виражено її ставлення до себе та інших людей, до навколишньої дійсності та суспільних змін, а також її здатність коригувати особистісні установки відповідно до поставлених соціально-культурних цілей. Саме в межах цієї системи людина сприймає чи не сприймає (тобто пояснює собі) типові явища сучасної та класичної культури і дає оцінку нетиповим (новітнім, неформальним) явищам сучасного світу.

Мотиваційна складова особистості формує її емоційне ставлення до своєрідного ідеалу, інакше кажучи, до одухотвореного образу людини культури з певними узагальненими ідеальними рисами. А оскільки емоції виникають лише при зацікавленості людини, стає зрозумілим необхідне укорінення ідеалів у духовно-моральному житті особистості.

Показником сформованості одухотвореного образу людини культури в межах зазначеного критерію є включення людиною певних узагальнень у склад світогляду. Така особистість володіє системою поглядів щодо об'єктивного світу і місця людини в цьому світі. У такої людини культура конкретизується в індивідуальному світобаченні та світосприйнятті, що відбивається в особистісному просторі, набуваючи індивідуальних смислів. Саме це і визначає унікальність людини, незважаючи на те, що культура людини може з часом змінюватися (і це стосується як соціальної складової, так і суто особистісної). Ці характеристики людини культури визначають той чи інший рівень здатності особистості до переживань у межах її ставлення до навколишнього світу та самої себе.

Крім зазначених вище, показниками сформованості одухотвореного образу людини культури в межах зазначеного критерію є прагнення особистості до ідеалу та людяність, тобто шанобливе ставлення не тільки до інтелектуальної діяльності, освіти, а й до морального досвіду народу, людства, який закріплений в культурних нормах. Важливою ознакою людини культури є здатність до міжкультурної комунікації. В контексті міжкультурної комунікативної компетентності навіть розробляють спеціальні критерії, показники та рівні сформованості (Солодка, 2016), однак нас цікавить міжкультурна комунікація не як компетенція, а як вираження світоглядно-ментальнісних основ особистості.

Культура як цілісне явище постає формою одночасного спілкування людей різноманітних – між іншим віддистанційованих і в часі, і в просторі – минулих, сучасних та майбутніх культур. Сучасна людина, перебуваючи постійно в контакт з світом інших культур, вмотивована розширювати межі власного світогляду. Лише поліфонія культури формує всебічну багатоаспектність мислення й дії. Людина, вихована на традиціях власної культури, має систему уявлень самоцінності та самобутності інших культур, мов, вмотивована до порозуміння й миру. Ключовим показником сформованості одухотвореного образу людини культури постає орієнтування на діалог, співтворчість.

Когнітивну групу складає пізнавальний (когнітивний) критерій (у силу поодинокості критерія, «групою» вона є лише завдяки місцю у класифікації). Важливими показниками тут є інформованість про моральні та культурні коди різних народів світу, сприйняття чи несприйняття (але завжди розуміння), адекватне чи неадекватне засвоєння культурної спадщини свого народу. Когнітивний критерій якраз і визначає рівень засвоєння індивідом базових (культурних, соціальних, історичних та под.) понять, тобто таких що визначають духовно-культурний контекст існування суспільства, його світоглядні, моральні та естетичні цінності. Це

означає, з одного боку, вміння прийнятно втілювати ці базові поняття у власній поведінці й діяльності, з іншого, вміння адекватно аналізувати форми втілення цих базових понять у поведінці та діяльності інших людей (які можуть належати до іншого суспільства з іншими базовими поняттями).

Ключовим показником тут є засвоєння основних понять, як-от «культура» та «цінності культури», «культурна ідентичність», «духовність» та «духовні цінності», «культурна особистість», «ціннісна домінанта», «одухотвореність», «образ людини», «образ людини культури», «одухотворений образ людини культури», а також розуміння зв'язків між ними; уявлення про духовні цінності людства, надбання світової та національної культури; знання тих творів мистецтва, які через образно-поетичну систему засобів розкривають одухотворений образ людини культури, відображають його внутрішню сутність.

Когнітивний критерій сформованості одухотвореного образу людини культури показує розвинене вміння творчо, критично та інноваційно мислити, давати власну оцінку духовно-культурним явищам; вміння індивіда зіставляти та виявляти відмінні та спільні риси видатних духовних явищ різних культур, а на основі цього сприймати культурну строкатість світу не крізь призму «свій – чужий», а через визнання унікальності кожної культури.

Ще однією важливою характеристикою людини культури в нашому значенні є її здатність до осмислення універсального й специфічного культурних явищ, прагнення зрозуміти іншу культуру з метою навчитися взаємодіяти, співпрацювати з представниками різних культур, національностей, релігій; знання творів мистецтва, які втілюють цінності духовної культури, знання позитивних прикладів і поведінкових зразків (з життя відомих людей), які відповідають ідеалам світоглядних, моральних та естетичних цінностей. У цьому місці слід зробити суттєве зауваження. Річ у тім, що лише культурна поінформованість людини, розвиненість її когнітивних здібностей ще далеко не означають високого рівня духовності особистості. Питання полягає в тому, чи здатна людина (навіть поінформована та з високим рівнем інтелекту) до конструктивної та адаптивної поведінки в соціокультурному середовищі. Саме тому когнітивний критерій тісно пов'язаний з наступною групою критеріїв.

Отже, четверту групу критеріїв для визначення рівня сформованості одухотвореного образу людини культури ми називаємо поведінковою. Цю групу складає операційно-дійовий (або діяльнісний) критерій та критерій ступеню інтегрованості особистості в суспільство через культуротворчу діяльність.

Операційно-дійовий (діяльнісний) критерій сформованості одухотвореного образу людини культури віддзеркалює рівень готовності особистості до самостійної діяльності й визначає високий рівень її адаптації до життєвих умов, стратегію поведінки та способи взаємодії (а також їх відповідність засвоєним нормам і правилам) в соціумі. Власне зміст образу людини культури визначає таку діяльність.

У цьому контексті показники сформованості одухотвореного образу людини культури представлено таким чином. Становлення людини як суб'єкта культури відбувається в умовах діалогу («я» і «ти») через виявлення себе для себе і для інших. Формування світогляду особистості ґрунтується на її здатності до рефлексії щодо свого місця у світі. Особистість (людина культури) акумулює сучасне культурне світобачення, розуміє його метазначення в контексті загального буття людства і культури. Джерелом й водночас проявом суб'єктного потенціалу постає активність людини.

Будь-яка високоорганізована система (Всесвіт, біосфера, культура) розвивається послідовно, цілевідповідно. Природі людини, як її розумів І. Кант, властиві одухотвореність і цілепокладання, вищим втіленням яких є людський розум. Культура, водночас, репрезентується і транслюється в продуктивній діяльності людини – у творах мистецтва, науці, релігії. Отже, з одного боку, культура спрямовує людську діяльність, стимулює до реалізації планів / програм, а з іншого – змістовно визначає, регламентує, нормує людську діяльність у всіх її проявах. Тут ми можемо спостерігати віковичний взаємозв'язок категорій ідеального і реального як необхідної умови для розвитку в «людини культури» моральних і соціальних норм.

Головним показником сформованості одухотвореного образу людини культури в межах операційно-дійового критерію є націленість особистості на конструктивну суспільну взаємодію: моральний вибір втілюється у вчинках, наприклад, у відмові від матеріального благополуччя, якщо умовою набуття матеріальних благ є антигуманна, безчесна поведінка.

У той же час здатність особистості до соціальної адаптації (у нашому контексті (Лаппо, 2018, с. 8–9), вміння аналізувати, корегувати й попереджати певні прояви власної поведінки, що дозволяє ненав'язливо та непретензійно нести оточуючим одухотворений образ людини культури, зразок відповідальної та моральної поведінки на основі сумління, поваги, любові, альтруїзму, обов'язку.

Діяльнісний критерій щільно пов'язаний з критерієм рівня інтегрованості особистості в суспільство через культуротворчу діяльність. При цьому під культуротворчістю розуміється не обов'язково створення якісно нового продукту для суспільства. Але обов'язково, щоб твір був

новим для його творця. В добу Інтернету кількісні зміни переросли в якісні, заохочуючи індивіда до самовираження майже постійно. Це пости в соціальних мережах, програми редагування відео й аудіо, створення колажів, сайти самопублікації прозових та віршованих творів, колективне написання романів, фанфіків, програми з відкритим кодом, проголошення комп'ютерних ігор новим видом мистецтва тощо. Нові можливості широко привертають увагу сучасної науки.

Людське життя, в якому значне місце займають мистецтво і творчість, позначається на всіх інших способах буття особистості, об'єктивуючись у прагненні до самотворення і самоздійснення. Творчість стосується усіх аспектів життєвого простору, тож потяг до творчості коріниться в природі людини, завдяки чому вона знаходить справжню культуру в собі і власне місце в культурі. Саме природа людини і постає мотивувальним поштовхом до її творчості. При цьому творчість ми розуміємо гранично широко. У повсякденності кожного дня людина творить свою поведінку, свої вчинки, спираючись на засвоєний одухотворений образ людини культури.

Отже, представлена система критеріїв і показників сформованості одухотвореного образу людини культури відображає інтегральні якості особистості як суб'єкта культури.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений теоретичний аналіз визначених критеріїв сформованості одухотвореного образу людини культури в студентської молоді дозволяє говорити про обґрунтованість та доцільність їх поділу на чотири групи: аксіологічні, потребово-мотиваційні, когнітивні та поведінкові. Кожна з цих груп відбиває якісно різні підсистеми передумов формування.

Зміст аксіологічної групи визначають ціннісно-смісловий та естетичний критерії. Потребово-мотиваційна група представлена емоційно-оцінним та мотиваційним критеріями. Когнітивна група критеріїв характеризує культурну поінформованість та культурний досвід студентів при визначенні культурної ідентичності особистості. Зміст поведінкової групи впливає з операційно-дійового критерію та ступеню інтегрованості особистості в суспільство через інноваційну та культуротворчу діяльність.

Якщо аксіологічна група критеріїв відповідає за визначення самооцінки особистістю рівня сформованості її власних духовних, моральних, етичних, естетичних цінностей (відповідні показники самооцінки), то пізнання їх студентом зумовлює розвиток мотивації (потребово-мотиваційна група) до духовного та культурного самовдосконалення. Наступна – когнітивна – група критеріїв характеризується показниками знанневого характеру. Поведінкові критерії

та відповідні показники стосуються діяльності як творення культури не тільки визнаними митцями, але й у повсякденності.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці діагностичного інструментарію, відповідно до визначених критеріїв і показників, визначення рівня сформованості одухотвореного образу людини культури в студентській молоді.

Література

1. Антоненко Т. Л. Психологічні засади становлення ціннісно-сислової сфери особистості майбутнього фахівця: дис. ... докт. психол. наук: 10.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2019. 527 с.
2. Долженко В. О. Виховання духовних цінностей у студентській молоді в полікультурному просторі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 «Теорія і методика виховання»; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2006. 20 с.
3. Зезека Е. М. Духовно-нравственное воспитание молодежи в деятельности учреждений культуры: интегративно-педагогический подход: автореф. дисс. ... канд. пед. наук.: 13.00.05 «Теория, методика и организация социально-культурной деятельности». Тамбов, 2011. 24 с.
4. Климчук В. О. Феномени розвитку внутрішньої мотивації. *Соціальна психологія*, 2008. Вип. 6 (32). С. 70-77.
5. Лаппо В. В. Теоретико-методичні засади формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2018. 41 с.
6. Потапчук Т. В. Теоретико-методичні основи формування національно-культурної ідентичності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.07 «Теорія та методика професійної освіти». Київ : Ін-т проблем виховання НАПН України, 2015. 390 с.
7. Солодка А. К. Теоретико-методичні засади кроскультурної взаємодії учасників педагогічного процесу вищих навчальних закладів: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2016. 461 с.
8. Ушаков А. С. Виховання у студентській молоді одухотвореного образу людини культури. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 2018. Вип. 3 (84). С. 242-252.
9. Філіпчук Г. Національна ідентичність: культурно-освітній вимір. Чернівці : Друк Арт, 2016. 304 с.
10. Чжоу Цянь. Критерії та показники ефективності виховання духовної культури студентів університету в процесі музично-естетичної діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка, 2017. Вип. 23. С. 125-131.
11. Шкільна І. Формування національно-культурної ідентичності старших підлітків в умовах пограниччя. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 2018. Вип. 22. С. 295-306.

References

1. Antonenko, T. L. (2019). *Psykhologichni zasady stanovlennya tsimnisno-smyslovoyi sfery osobystosti maybutnoho fakhivtsya* [Psychological foundations of the formation of the value and sense sphere of the future specialist's personality]. (Doctor's Thesis in Psychology), 527. Kyiv (ukr).
2. Dolzhenko, V. O. (2006). *Vykhovannya dukhovnykh tsinnostey u studentskoi molodi v polikulturnomu prostori* [Spiritual values upbringing among student youth in polycultural environment]. (Abstract of Candidate's Thesis in Pedagogy), 20. Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Luhansk, 20 (ukr).
3. Zezeka, E. M. (2011). *Duhovno-nravstvennoe vospitanie molodezhi v deyatelnosti uchrezhdeniy kultury: integrativno-pedagogicheskiy podhod* [Spiritual and moral youth upbringing in the activity of cultural establishments]. (Abstract of Candidate's Thesis in Pedagogy), 24. Tambov (rus).
4. Klymchuk, V. O. (2008). Fenomeny rozvytku vnutrishnyoi motyvastii [Inner motivation development phenomenon]. *Sotsialna psykhologiya*, 6 (32), 70-77 (ukr).
5. Lappo, V. V. (2018). *Teoretyko-metodychni zasady formuvannya dukhovnykh cinnostey studentskoi molodi v navchalno-vykhovnomu procesi vyshhogho navchalnogo zakladu* [Theoretical and methodical principles of spiritual formation of students in the educational process of higher educational establishment]. (Doctor's Thesis in Pedagogy), 41. Kyiv (ukr).
6. Potapchuk, T. V. (2015). *Teoretyko-metodychni osnovy formuvannya natsionalno-kulturnoi identychnosti studentiv vyshhykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv* [Theoretical and methodological foundations of forming national and cultural identity among the students of higher pedagogical educational establishments]. (Doctor's Thesis in Pedagogy), 390. Kyiv: Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine (ukr).
7. Filipchuk, H. (2016). *Natsionalna identychnist: kulturno-osvitniy vymir* [National identity: cultural and educational demention], 304. Chernivtsi: Druk Art (ukr).
8. Ushakov, A. S. (2018). *Vykhovannya u studentskoi molodi oduktovorenogo obrazu liudyny kultury* [Spiritualized man of culture image upbringing among student youth]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiya, teoriya i praktyka*, 3 (84), 242-252, (ukr).
9. Solodka, A. K. (2016). *Teoretyko-metodychni zasady kroskulturnoi vzayemodii uchasnykiv pedahohichnogo protsesu vyshhykh navchalnykh zakladiv* [Theoretical and methodological foundations for crosscultural interaction of pedagogical process participants of higher educational establishments]. (Doctor's Thesis in Pedagogy), 461. Kyiv (ukr).
10. Chzhou Tsyau (2017). Kryterii ta pokaznyky efektyvnosti vykhovannya dukhovnoi kultury studentiv universytetu v protsesi muzychno-estetychnoi diyalnosti [Criteria and indicators of spiritual culture upbringing efficiency among university students in the process of musical and aesthetic activity]. *Naukovyy chasopys Natsionalnoho pedahohichnogo universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 11: Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika*, 23, 125-131 (ukr).
11. Shkilna, I. M. (2018). *Formuvannya natsionalno-kulturnoi identychnosti starshykh pidlitkiv v umovakh pohranychchya* [Forming national and cultural identity among

senior teen under the conditions of bordering]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannja ditej ta uchnivsjkoti molodi*, 22, 295-306 (ukr).

КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ СФОРМИРОВАННОСТИ ОДУХОТВОРЕННОГО ОБРАЗА ЧЕЛОВЕКА КУЛЬТУРЫ У СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

А. С. Ушаков

В статье рассматриваются критерии и показатели сформированности одухотворенного образа человека культуры у студенческой молодежи. Обоснован выбор групп критериев сформированности одухотворенного образа человека культуры у студенческой молодежи, определены критерии сформированности образа человека культуры и представлены их содержательные характеристики, охарактеризованы показатели, которые соответствуют определенным критериям.

К аксиологической группе отнесены ценностно-смысловой и эстетический критерии, показывающие сложившуюся систему духовных и культурных ценностей и мировоззренческих представлений о смысле бытия, сформированном ценностном, гуманистическом мировоззрении, ценностном отношении к национальной культуре, наличии эстетических и художественных потребностей, способности наслаждаться прекрасным, сформированных эстетических вкусах, стремлении к эстетическому идеалу, системе эстетических ценностей, художественно-эстетической компетентности.

В состав потребностно-мотивационной группы отнесены эмоционально-оценочный и мотивационный критерии, где показателями являются: эмпатия, переживания катарсиса, стремление к творческому самовыражению, мотивация к оценке нравственных качеств личности, внутренняя потребность реализации потенциала носителя культуры, заинтересованность к наследованию культурных традиций, стремление к культурной самоидентификации.

Когнитивная группа представлена когнитивным критерием, который характеризуется усвоением базовых понятий и категорий культуры, умением оперировать этими понятиями в построении собственных суждений, этнокультурной компетентностью, критическим и инновационным мышлением.

Поведенческая группа представлена операционно-действенным и деятельностным критериями с показателями: социокультурная адаптивность, готовность личности к самостоятельной деятельности, культуротворческая и одухотворная деятельность.

Ключевые слова: критерии сформированности, одухотворенный образ человека культуры, ценностное мировоззрение, эстетические ценности.

CRITERIA AND INDICATORS OF SPIRITUALIZED MAN OF CULTURE IMAGE FORMED AMONG STUDENT YOUTH**A. S. Ushakov**

The article deals with the criteria and indicators of spiritualized man of culture image formed among student youth. The selection criteria groups of formed spiritualized man of culture image has been substantiated. The author defines the criteria of formed spiritualized man of culture image and gives their content features, characterizing the indicators which meet the criteria.

The axiological group includes value, semantic and aesthetic criteria, revealing formed system of spiritual and cultural values, ideas of existence meaning, formed value, humanistic worldview, value attitude to national culture, aesthetic and art needs, the ability to admire the beauty, formed aesthetic tastes, striving for aesthetic ideal, the system of aesthetic values, artistic and aesthetic competence.

Motivational group includes emotional and motivational criteria where indicators: empathy, catharsis, striving for artistic self-manifestation, developed motivational sphere, motivation for the evaluation of moral values of personality, inner need for realizing the potential of culture bearer, striving for cultural self-identification.

Cognitive group encompasses cognitive criterion which is characterized by learning the basic concepts and categories of culture, the skills of operating in building one's statements, ethnocultural competence, critical and innovative thinking.

Behavioral group is based on operational and activity criteria with the following indicators: sociocultural adaptivity, readiness for individual activity, culture creative and spirit creative activity.

Keywords: *Formation criteria, spiritualized man of culture image, value worldview, aesthetic values.*

Ушаков Артем Сергійович – кандидат педагогічних наук, доцент, докторант, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна). E-mail: artem.s.uschakov@gmail.com

Ушаков Артем Сергеевич – кандидат педагогических наук, доцент, докторант, Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля (г. Северодонецк, Украина). E-mail: artem.s.uschakov@gmail.com

Ushakov Artem Serhiiovich – PhD in Pedagogics, Associate Professor, Postdoctoral Student, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine). E-mail: artem.s.uschakov@gmail.com